

СПОМЕН ЗА СЕЛО ВРУТОК

Възпоминания на Трайко Сергиев Божков, родом от с. Вруток, Гостиварско, през 1918 г., починал на 2 октомври 2006 г. в София

Роден съм в селото, откъдето извира река Вардар – Вруток, Гостиварско. Моят баща се казваше Серги Божков Георгиев, а майка ми – Гюргя Лекова. Татко ми идва от фамилия със стари корени в този край. Спомням си, че майка ми имаше брат на име Страти. Баба ми по таткова линия се казваше Ефра. Както знаете, в моя роден край от десетки години има шиптари (така им викаме на албанците). Те не са стока. Завистливи са, горделиви, злобари, жестоки са. Шиптар е мръсна дума.

Въпреки това, ние не сме имали проблеми с тях. Във Вруток е било мирно по време на войните. Аз бях най-малкото дете на моите родители. Имах по-голям брат на име Тръпко. В къщи говорехме на български.

Тогава нямаше това разделение както сега, на българи и македонци. Тогава бяхме един народ. Иначе моите родители се чувстваха македонски-българи. От моя род днес произлизат едни от най-големи сърбомани в Гостивар. Казват, че са македонци, а не българи. Такъв сърбоманин е на моя вуйчо сина – Александър Стратиев (може да се е „прекръстил” на Стратиевски или Стратиевски). Викахме му Сандре. Аз знам, че той взе сръбска стипендия и като стипендиант на Белград завърши висше образование. После дойде в Гостивар и днес преподава в едно тамошно училище история и литература. Неговият антибългаризъм стигна дотам, че при едно мое посещение, карайки автомобила си, ни в клин ни в ръкав, ми заяви без ни най-малък повод от моя страна: „Немам нужда от вас”. Аз тогава много му се ядосах.

Неговата жена също като него е сърбоманка. Казва, че е етническа македонка, ако и да съм чувал от татко ми, че пращядо ѝ е бил един от най-коравите българи-екзархисти в цяло Гостиварско. При всичките мои отивания по родния ми край не съм чувал никой да казва за българите „окупатори”. От татко ми знам, че хората там винаги са се надявали българите да дойдат да ги ослободат от турците. За мен терминът „окупатори”

е политически. Той няма нищо общо с обикновения македонски човек. И по този повод си спомням, че при едно от моите посещения през юни 1978 г. на братовчедките ми им казах, че ако не беше майка им, те щяха сега да бъдат албански слугини. Както се знае, след злощастния Ньойски договор от 1918 г. Македония бе поделена на сръбска и гръцка. Аз не знам почти нищо за живота в гръцката част, но добре си спомням от татко ми, че в първите години на сръбската окупация на Македония животът е бил много тежък. Избивали са хората без съд и присъда. Изнасилвали са момите. Усещали, че ще изпуснат положението в Тетовско, Гостиварско, Дебърско, сръбските окупатори са дали прекомерна власт на шиптарските банди. Това е било необходимо, защото шиптарите открито са говорили да се отделят и да се присъединят към свободна Албания. И за да противодействат на тези настроения, сърбите са давали на шиптарите голяма власт. Те са колели, те са бесели, както се казва. Въобще, сърбите никогаш не са били добре настроени към нас, македонските българи. Те винаги са ни мразели, защото, когато идват през 1912 г., виждат, че няма сърби там. Не е останало нищо от Душанова Сърбия. Затова и сръбското име не се споменава с добро в Македония и в нашите македонски среди в България. Срамотно е да се гордееш с един цар, който е удушил със собствените си ръце родния си татко, за да се качи на неговия трон. А тъкмо това прави цар Стефан Душан.

Та след началото на втората сръбска окупация на Македония, след 1918 г., моите родители се виждат принудени да избягат от родното си село. Дълго време са се чудели как да се прехвърлят в България. Защо в България ли? Ами както казах по-горе, моите родители се смятаха за македонски-българи и затова по-естествено място за заселване от България няма. Доколкото съм чувал, след 1918 г. сърбите не са давали на хората в Македония да общуват с България. Въобще ние, македонските българи що чудо сме видяли от сърбите... Най-накрая, през пролетта на 1923 моите родители вземат билети за влака Белград-София-Истанбул. На жп гарата в София се е знаело, че малко се е стояло, но това не е отчаяло майка и татко. Спомням си, че само чакахме да наближим София. Като стигнахме Централна гара, се разтърчахме, кой уж по тоалетна, кой насам, кой натам. И всеки си носеше багажчето. Изчакахме да се отворят вратите на влака и бегом. Кой накъде завари... След това два часа се търсехме на гарата, но се намерихме.

Така успяхме да избягаме от зверствата на шиптарите и сърбите в нашия край. Спомням си, че се установихме в Коньовица. Постепенно, татко ми беше хлебар, успяхме да си купим едно голямо място, където сега се намира Дворецът на децата. Некога целият квартал беше на македонски българи. Но бяхме бедни. Много малко от нас, успяваха да се уредят за някаква постоянна работа. Или ония, които успяваха, се корумпираха бърже, както съм чувал за Гьорче Петров. От стари хора в квартала съм чувал като малък, че е искал и дрехата ти, за да ти даде място в София. Такъв е бил Гьорче. Те затова и го убиват.

Не съм дружал на младини в македонските братства. И не само аз, но и цялото ми семейство. Не знам защо, но никога не ми е било интересно. А иначе си спомням като малък, как целият квартал се юрвахме пред сръбското посолство и протестирахме срещу Ньойския диктат. Спомням си една случка.

На един такъв митинг, в края на 20-те години, тъкмо се разотихахме, когато на един прозорец на сръбското посолство се показва един с една офицерска шапка. Засмя се и ни показва среден пръст. Тогава викахме още няколко часа. Трябва да отчетем, че полицията някога бе на висота, защото сред нас имаше много злоба към тех (сърбите) и ако не беше полицията, да сме ги разкъсали на парчета. Като ученик станах член на РМС. Имах леви убеждения, на които не изневерих досега. С чиста съвест съм. Спомням си преди да ме приемат в Ремс-а, разговарях с Ангел Васев. Тогава той ми каза: „Трайчо бе, дай да те направим член на РМС“... През лятото на 1942 г. се завърнах за пръв път в моя роден край. Тогава посетих и Охрид. Спомням си и досега вкуса на най-хубавата риба, която съм ял – охридската пъстръмка. По същото време обиколих, кажи-речи, цяла Македония. Нямахме никакво партизанско движение, защото бродих и по горите. Минах и през гара Богомила.

От тамошното си пребиваване се запознах с много хора, част от които ми останаха добри приятели и до днес. Един от тях е Георги Трифонов, българин от Северозападна България, който през 1912 г. постъпва като доброволец в българската армия. По време на I световна война е пленен на Солунския фронт. Има три бойни медала – 2 бронзови и един сребърен с мечове. По това време бе жп работник на гара Богомила.

През 1941-1943 г. българската администрация в Македония

дава пари и за две години се построява най-големият тунел, по който и днес върви железницата до Битоля. Та от Георги съм чувал, че в района е имало една партизанска чета от 10-15 човека. Но те са били безвредни, защото са пристигали на гарата преоблечени и са се черпили с персонала на станцията. Поне това ми казваше Георги. Все пак не бива да се смята, че не е имало партизани, но твърдя, че по времето, в което пребивавах в Македония – лятото и есента на 1942 г., не видях нито един партизанин, нито пък съм усетил някаква неприязненост към българската власт в Охрид, Битоля, Прилеп, Велес и Скопие. Все пак тя беше съставена от местни хора.

През лятото на 1944 г. бях в Пловдив запас. На 9 септември се озовах в София.

През следващите няколко години станаха коренни промени в нашето общество. От контактите ми с хора от Македония съм запомнил една случка. През 1945 г. идва при мен един мой далечен роднина от Скопие. Вика ми: „Трайче, Трайче, како си? Ела да работиш в Македония”. Аз му отговорих: „Не мога. Аз имам дълг към България.“ Казвали са ми, че през 1948 г. цяла Македония е чакала пак България по пътищата. Чувал съм как хората от Куманово, Скопие са чакали с букети отново българските войски по пътищата, като са очаквали, че ще живееме отново заедно. Но съдбата отново ни изневери. Всъщност аз лично никога не съм му вярвал на Тито. По-късно той и негови приближени си позволяват да наричат другарката Цола Драгойчева, курва... Спомням си и един друг момент. През есента на 1948 г. бях на гости на другаря Пело Пеловски. Той тогава живееше на ул. „Московска” № 8. Влизам в гостната и той ме посреща усмихнат с думите: „Ей, виж там един македонец”. Извърнах се и видях едно познато лице. Това бе другаря Петър Трайков (Пецо Трайков). Той ме запита: „Откъде си ти”? Отговорих му, че съм от село Вруток, Гостиварско. „А-а-а, да те питам тогава. Ай кажи ми право, какъв се писа на преброяването – македонец или българин?”

Отговорих му: „Другарю Трайков, аз съм чист българин. Еднакво обичам и България, и Македония!” При тези думи той се усмихна. Тогава си помислих, че той също се е писал българин. Последното ми отиване по родните места бе през 1978 г.

Тогава отидох да се видя с родата на майка ми. По това време разбрах какъв е станал и Сандре. Посетих отново Вруток. Заместник-кмет на селото бе един шиптар. Тръгнах да го питам за хората

в селото, а той мълчи и ме гледа изпод вежди. Както и да е, аз тръгнах да обикалям из улиците и да си спомням за моето детство. По едно време, идва един местен човек и ми вика, че шиптарът (зам.-кметът) е говорил, че аз идвам да буна българите в селото. Като минавах по Вардар-а, си спомням че зърнах няколко бронзови статуи. Чудех се какви са. Когато се приближих, прочетох на една, че на това място през 1944 г. са убити от „бугарският окупатор“ четири местни партизани. Написано бе, че са хвърлени от брега в реката...

След като се прибрах при роднините, си спомням, че разглеждах с интерес тяхните книги. Направи ми впечатление, че са много добре подвързани и с хубав печат. Въобще обстановката на къщата, в която живееха моите роднини, показваше богатство...